

UČNA PRIPRAVA

Lovci na lažne novice in druge zgodbe iz sveta dezinformacij

Predmet: Obvezna izbirna vsebina Državljanstva kultura, slovenščina, računalništvo, vzgoja za medije

Učna tema: Medijska pismenost

Avtorji: Petar Mrdović, Maja Mezeg, Tjaša Božič, @IPM Inštitut / @IPM Akademija

Cilji:

- dijaki se seznanijo z vlogo medijev v sodobni družbi,
- usvojijo pomen verodostojnosti informacij,
- spoznajo, da so novice na spletu lahko tudi lažne,
- zavedajo se, kakšno razsežnost imajo lahko lažne novice in kako vplivajo na svet,
- znajo kritično presoditi novice in preveriti njihovo verodostojnost,
- znajo odgovorno ravnati z informacijami na spletu.

Učni pripomočki: [PPT predstavitev](#), računalnik ali tablica z internetno povezavo, plakat, pisalo

Učne oblike: frontalna, skupinska

Učne metode: razlaga, pogovor, delo v skupini

Trajanje: dve do štiri šolske ure

UVODNI DEL

Pred izvedbo dijaki izpolnijo kratko anketo na povezavi bit.ly/casoris-5

Uvodoma profesor dijake vpraša "Kaj so ključni elementi aktivnega državljanstva?" - s kratkim brainstorming-om dijaki predstavijo svoja razmišljanja. Profesor zapisuje odgovore na tablo.

V primeru online izvedbe lahko uporabite spletna orodja:

- <https://miro.com/>
- <https://jamboard.google.com/>
- <https://www.mural.co/>

Sledi razlaga koncepta "aktivno državljanstvo" s strani profesorja. Pri aktivnem državljanstvu gre pravzaprav za kakršnokoli akcijo/dejanje znotraj družbe, ki spreminja družbo na bolje. Aktivno državljanstvo je kompleksen pojem, ki zajema vsesplošno aktivnost državljanek in državljanov na različnih področjih, pri čemer je njihovo delovanje usmerjeno v splošno družbeno korist in ne zgolj v uresničevanje osebnih interesov. Ker se aktivnega državljanstva ne moremo preprosto naučiti, ga je potrebno razvijati z izobraževanjem in usposabljanjem za učinkovitejše udejstvovanje v javnem, političnem in splošnem družbenem dogajanju.

Dijakom pojasni, da *mora biti aktiven državljan informiran* (aktivnemu državljanu morajo biti na voljo verodostojne informacije in novice, mora spremljati družbene procese, mora presojati novice ki jih prebere, mora biti ustrezno informiran...)

Profesor dijakom prikaže fotografije na PowerPointu in jih vpraša ali so to za njih primeri aktivnega državljanstva:

- Napad na Kapitol - simbol ameriške demokracije 6. januarja 2021
- Petkovi protesti kolesarjev
- Dialogi odločevalcev z državljani (Evropska komisija)

Profesor dijakom pojasni, da gre pri vseh treh fotografijah za aktivno državljanstvo, saj so se državljani mobilizirali za nek določen družbeno-politični cilj. Profesor še posebej izpostavi primer napada na Kapitol, kjer so državljani "branili" demokracijo z agresijo, vendar na podlagi lažnih novic. Zaradi tega je ključnega pomena, da smo informirani in delujemo na podlagi pravih in verodostojnih informacij.

OSREDNJI DEL

Profesor vpraša dijake

- Kje iščete/berete novice?
- Na spletu preberete naslov, da je predsednik ZDA ukazal napad na Severno Korejo. Ali bi temu verjeli?

Dijaki odgovarjajo.

Profesor dijakom pove, da nima prav nihče. Namreč tisti, ki bi verjeli so prehitro prišli do zaključka, ki je neutemeljen in nima podlage. Tisti, ki ne bi verjeli so prav tako prehitro sklepali, da to ni mogoče. Vedno moramo najprej prebrati vsebino in preveriti kaj še drugi mediji oz. portali pišejo o tem. Šele nato se lahko odločimo in presodimo ali novice verjamemo ali ne.

Štirje primeri novic in njihovo preverjanje

Na prosojnici so prikazani štirje naslovi novic, profesor vpraša dijake:

- Kateri izmed naslovov se jim zdi, da je t.i. "fake-news"?

Profesor prikaže naslednjo prosojnico in vpraša dijake:

- Katera novica je sedaj po njihovem mnenju t.i. "fake-news"?

Nato skupaj s pomočjo predlogov in idej, ki so jih dijaki uvodoma predlagali - predebatirajo in pregledajo novice še enkrat.

Profesor jim tukaj predstavi spletna orodja s katerimi lahko preverijo verodostojnost novic:

- **TinEye**: iskalno orodje za ugotavljanje lažnih fotografij in videoposnetkov.
<https://tineye.com/>
- **Bellingcat**: spletna stran za preverjanje dejstev, objavljene so ugotovitve preiskav strokovnih in državljskih novinarjev o vojnih območjih, kršitvah človekovih pravic in zločinskem podzemlju.
<https://www.bellingcat.com/>
- **Snopes**: spletna stran za preverjanje dejstev (angleški jezik)
<https://www.snopes.com/>
- **Ne-ja**: preverjanje dejstev in razbijanje mitov (slovenski jezik)
<https://neja.sta.si/>
- **Kompas Evropskega parlamenta** - osem korakov kako prepoznati lažno novico
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2017/599386/EPRS_ATA\(2017\)599386_SL.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2017/599386/EPRS_ATA(2017)599386_SL.pdf)

Nato dijaki s pomočjo teh orodij v skupinah pregledajo in poiščejo katera izmed danih novic je bila lažna.

Po skupinah predstavijo svoje argumente zakaj so se tako odločili in katero orodje so pri tem uporabili.

Po predstavitvi skupin profesor dijakom pove in predstavi, katera novica je bila lažna.

Zakaj se pojavljajo lažne novice?

Na prosojnici so dodatni primeri lažnih novic. Profesor dijake razdeli v dve skupini (za-proti) ali jih vpraša:

- Zakaj lažne novice sploh obstajajo?
- Zakaj se tako hitro širijo?
- Kakšen je njihov namen?

Dijaki se lahko pri odgovarjanju navezujejo na primere, ki so prikazani ali odgovarjajo na splošno.

Profesor dijakom predstavi dve tematski igri in pove, da ju lahko doma preizkusijo. Če čas dopušča, lahko igre igrate tudi v razredu.

- Bad News igra (slo. jezik) - prikaz, kako s pomočjo širjenja novic posameznik pridobi na kredibilnosti in sledilcih.
<https://www.getbadnews.com/#intro>
- Harmony Square igra (ang. jezik) - prikaz kako s pomočjo širjenja novic posameznik pridobi na sledilcih in kredibilnosti v angleškem jeziku
<https://harmonysquare.game/en>

Deepfakes - posebej nevarne lažne novice

Profesor dijakom pokaže enega ali več izmed spodnjih primerov:

[Primer 1](#) - Boris Johnson

[Primer 2](#) - Barack Obama

[Primer 3](#) - Kim Jong Un

[Primer 4](#) - Vladimir Putin

[PUTIN Tik Tok](#) - Tik Tok Vladimir Putin

Profesor dijakom opiše in pove, da gre za tehnologijo, ki se je na spletu začela pojavljati v letu 2017 in se naglo razvija. Poznamo jo pod angleškim imenom »deep fakes«. Beseda je zloženka iz besed »deep learning« (poglobljeno učenje) in »fake« (lažno). Ta tehnologija omogoča

slehernemu izmed nas, da na osnovi združevanja izbranih posnetkov »posnamemo« na primer video, na katerem nekdo, ki ga ne maramo, govori in počne stvari, ki jih sicer nikoli ne bi izrekel ali naredil. Pri tem potrebujemo le malce zmogljivejši osebni računalnik.

Profesor vpraša dijake:

- Ali ste že kdaj zasledili takšne primere? Kje oz. na katerem socialnem omrežju?
- V kakšne namene se največkrat uporabljajo deep-fakes?

Profesor razloži, da je to orodje, ki ga lahko uporabijo kriminalci za prevare vseh vrst, izsiljevanje, za lažne »ugrabitve« ... In nenazadnje, to je orodje, ki ga lahko uporabijo brezsrarni politiki v svojih kampanjah za diskreditacijo svojih političnih nasprotnikov ali za zavajanje javnosti. Kdo med nami ne bi z užitkom verjel, da je politik, ki nam že tako ni preveč pri srcu, sposoben grdobij, ki jih posnetek prikazuje? Saj smo vse videli na svoje oči, ali ne? To je orodje, ki lahko sproži ne samo paniko, temveč tudi državljanske in mednarodne vojne.

Kaj je medijska pismenost?

Razlaga in predstavitev različnih pojmov: napačne vs. lažne informacije (misinformation vs. disinformation v angleščini). Ti dve besedi, ki sta tako pogosto uporabljeni kot zamenljivi, toda za ključna razlika med tema besedama je *naklep*. V angleščini je razlika samo v eni črki, zato ju velikokrat zamenjujejo.

NAPAČNA INFORMACIJA (misinformation)

So napačne informacije, ki se širijo, ne glede na namen zavajanja. Širjenje napačnih informacij se pogosto dogaja v našem vsakdanjem življenju. Ljudje - novice bliskajo - nismo popolni. Vsi se lahko zmotimo. Vsi pozabljamo stvari. Podrobnosti napačno slišimo ali si jih zapomnimo. Svojim prijateljem povemo nekaj, kar smo slišali po televiziji ali videli na družbenih omrežjih, kar v resnici ni bilo res. Napačne informacije ne skrbijo za naklep, zato je to preprosto izraz za kakršne koli napačne ali napačne podatke. Te se širijo zelo hitro po družbenih omrežjih - npr. primer delfinov v beneških kanalih.

Primer napačne informacije

Zabava se prične ob 20. uri, vendar povabilo pozabite ali ste ga napačno prebrali in svojim prijateljem povejte, da se začne ob 21. uri. S tem jim dajete napačne informacije. Ključno pri tem je, da nenamerno širite napačne informacije, namreč misliti ste, da so informacije resnične.

LAŽNA INFORMACIJA (disinformation)

Lažne informacije so lažni podatki npr. o vojaški moči ali načrtih države, ki jih vlada ali obveščevalna agencija razširja v sovražnem taktičnem političnem uničevanju. Lažne informacije so bolj splošno znane kot „namerno zavajajoče ali pristranske informacije;

manipulirana pripoved ali dejstva; propaganda.” Torej lažne novice zavestno širijo napačne informacije. Lažne informacije so zelo močne, uničujoče in razdeljujoče ter so pogosto orodje vohunjenja. Države se pogosto zanimajo za namerno širjenje lažnih informacij svojim tekmečem, kot so to denimo storile Sovjetska zveza in ZDA v času hladne vojne ali v času predsedniških volitev. Kadar država ali skupina usklajuje zapleten načrt širjenja lažnih informacij, se to pogosto imenuje kampanja dezinformacij.

Primer lažne informacije:

Zabava se prične ob 20. uri, ampak vi obvestite svojega neprijatelja (sovražnika) da se začne ob 21. uri zato, ker želite, da on izgleda in izpade neumno. Vi ste na zabavi že ob 20. uri - vaš neprijatelj pa pride šele ob 21. uri. Predali ste mu lažno informacijo, ker ste to naredili namerno (naklep). Namenoma širite lažne informacije z namenom zavajanja in naklepa.

Dodatno: učne video vsebine

Profesor tekom učne ure lahko dijakom pokaže tudi nekaj primerov videov na TikToku. Videi so bili ustvarjeni v namen poučevanja medijske pismenosti na mladim prijazen način in obravnavajo različna vsebinska področja. Videi so narejeni kot samostojne enote, se pa vsebinsko tudi nadgrajujejo:

Pomisli, preden deliš: <https://www.youtube.com/watch?v=tuSEtFW65kw>

Preveri vir: <https://www.youtube.com/watch?v=-8y-Xlqmp8>

Preberi novico do konca: <https://www.youtube.com/watch?v=8MW1KCzXeQs>

Preveri, kdo je avtor prispevka: <https://www.youtube.com/watch?v=4FjktJLuXAI>

Preveri fotografijo: <https://www.youtube.com/watch?v=grCd3YHFs2s>

Preveri druge vire: <https://www.youtube.com/watch?v=ZBYlubD6nzo>

Preveri datum: <https://www.youtube.com/watch?v=wUA8q0ZWdM4>

Pomisli, ali gre morda za šalo: <https://www.youtube.com/watch?v=kYJyb2XCsoQ>

Ali bo znala Janja sama preveriti novico?: <https://www.youtube.com/watch?v=o8Ufx-JEiOc>

Kaj smo se naučili v seriji videov?- <https://www.youtube.com/watch?v=rX1rFCcLR5E>

ZAKLJUČNI (PRAKTIČNI) DEL

V drugi šolski uri oz. v zaključnem delu dijaki v skupinah pripravijo kampanje ozaveščanja o medijski pismenosti med svojimi vrstniki. Na podlagi tega, kar so spoznali tekom ure premislijo, na kakšen način bi oni ozaveščali mlade o pomenu medijske pismenosti in pripravijo izdelke.

Vprašanja, ki lahko dijake vodijo oz. jim lahko pomagajo pri premisleku:

- Kaj je medijska pismenost in zakaj je pomembna?
- Kako prepoznamo lažne novice? Zakaj jih ne smemo deliti, preden jih preverimo?
- Kako lahko ravnamo odgovorno z informacijami?
- Kako bi vi vaše vrstnike ozaveščali o medijski pismenosti in lažnih novicah?
- Kakšen slogan bi izbrali?
- Kakšne aktivnosti bi pripravili?
- Bi aktivnosti potekale na terenu ali preko spleta?

Ideje za aktivnosti:

1. Predloge kampanj ozaveščanja dijaki lahko pripravijo v obliki **plakatov**, ki se jih izobesi na šoli in se s tem naredi prvi korak v smeri ozaveščanja vrstnikov o medijski pismenosti.
2. Dijaki lahko pripravijo tudi **TikTok video**. V njem naj predstavijo in prikažejo kaj je medijska pismenost in zakaj je pomembna.
3. Dijaki lahko zasnujejo **serijo internetnih memov** in jih objavijo na svojih profilih.
4. Dijaki lahko pripravijo **serijo objav za družbena omrežja** (tekst in grafike) ter jo diseminirajo po svojih omrežjih.
5. Dijaki lahko pripravijo **promocijski letak**, ki ga natisnejo in jih razdelijo po šoli ter na takšen način ozaveščajo sovrstnike o medijski pismenosti.
6. Dijaki lahko pripravijo **tematsko križanko** na temo medijske pismenosti, jo skopirajo in razdelijo med ostale dijake.
7. Dijaki se lahko odločijo tudi za združitev vseh pripravljenih idej in organizirajo **informativno stojnico** med glavnim odmorom ter dijake ozaveščajo o medijski pismenosti.

Po pripravljenih idejah in izdelkih, dijaki po skupinah predstavijo ostalim skupinam, kaj so pripravili.

Ob koncu ure profesor pozove dijake, da ponovno rešijo Google Forms: bit.ly/casoris-6